

відкриття мережі освітніх установ, навчання в яких здійснювалося мовами національних меншин, зокрема, німецькою. Проте суттєвим гальмом в німецькій культурно-освітній роботі був брак педагогічних сил, низький матеріально-побутовий стан та рівень фінансової забезпеченості навчальних закладів. І все ж мережа загальноосвітніх шкіл, середніх спеціальних навчальних закладів з німецькою мовою викладання була значною. Видавалася різноманітна наукова та методична література.

Із формуванням в СРСР тоталітарного сталінського режиму, як зауважує більшість дослідників, в галузі національної політики сталися кардинальні зміни. Почалися пошуки „ворогів народу”, „лоплічників фашистів”, „націоналістів”. У зв’язку з погіршенням відносин між СРСР та Німеччиною радянські владні структури виявили особливу упередженість відносно німецького населення. „Класово-ворожі елементи” виявляли серед викладачів навчальних закладів, господарських працівників, технічної інтелігенції тощо. Поступово ліквідувалися і німецькі національні райони.

Для дискредитації сталінського режиму гітлерівське керівництво використовувало будь-яку можливість, надсилаючи, зокрема, значні кошти для німців України під час голодомору. Зі свого боку радянський уряд вирішив довести до кінця справу боротьби з „ворогами” із середовища національних меншин. В перших лавах тих, на кого чекала розправа, були радянські німці. Продовжувались арешти та заслання за сфабрикованими справами, масового характеру набули депортації національних меншин з місць їх компактного проживання.

Німці були проголошені НКВС „шкідницькою нацією”. В березні 1936 року Політбюро ЦК КП(б)У приймає постанову про переселення до Казахстану 15 тис. представників польського та німецького населення з Київської та Вінницької областей.²³

Автори наголошують на тому, що масові депортації німців, поляків та представників інших „шкідницьких націй” з місць їхнього традиційного проживання в Україні відбувалися на дев’ять років раніше трагічних подій 1944 року, коли депортаціям підлягали чеченці, інгуші, кримські татари, які були огульно звинувачені у зрадництві та співробітництві з ворогом.

Отже, проблема вивчення історії етнополітики радянської влади в 1920-ті – 1930-ті рр. залишається актуальною і до кінця не розв’язаною в сучасній історичній науці. У вітчизняній історіографії досі немає комплексного дослідження, котре б, подолавши маргінальну етносвідомість, ліквідувало „білі плями”, якими рясніє історія національних меншин, що проживали в Україні в 1920-ті – 1930-ті рр., а також історичні стереотипи, які живилися ксенофобською пропагандистською машиною, яка їх формувала та підтримувала.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ковба Ж. У пошуках власної відповідальності. // Критика. – 2005. – верес. – С. 19; 2. Якубова Л.Д. Етнічні меншості УСРР у першій половині 20-х років ХХ ст. – К., 2002. – С. 29; 3. Там само. – С. 31; 4. Журба М.А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об’єднань українського села (20 – 30 рр. ХХ ст.). – К., 2002. – С. 110; 5. Стадніченко О.І. Проблема забезпечення прав національних меншин у міждержавних відносинах України і Російської Федерації.: Автореф. ... дис. канд. іст. наук. – К., 2003. – С. 13; 6. Журба М.А. Вказана праця. – С. 111; 7. Новохатько Л.М. Соціально-економічні і культурні процеси в Україні в контексті національної політики радянської держави (20-ті – сер. 30-х рр. ХХ ст.): Автореф. ... дис. докт. іст. наук. – К., 1999. – С. 29; 8. Шестопап М. Євреї на Україні. – К., 2002; 9. Якубова Л.Д. Вказана праця. – С. 45; 10. Козерод О.В. Евреи Украины в период новой экономической политики 1921 – 1929 гг. – К., 2002. – С. 49; 11. Там само. – С. 59; 12. Горюнова Є.О. Соціально-політичні процеси в селі Кримської АРСР 1920-х років.: Автореф. ... дис. канд. іст. наук. – Запоріжжя, 1999. – С. 12; 13. Редліх Шимон. Разом і нарізно в Бережанах. Поляки, євреї та українці 1919 – 1945. – К., 2002. – С. 153; 14. Журба М. Вказана праця. – С. 132; 15. Журба М. Вказана праця. – С. 134; 16. Козаков А.Л. От «черты оседлости» к Холокосту. – Артёмовск. – 2003. – С. 49; 17. Козерод О.В. Вказана праця. – С. 120; 18. Єременко Т.І. Польська національна меншина в Україні в 20 – 30-і рр. ХХ ст. – К., 1994. – С. 5; 19. Там само. – С. 3; 20. Там само. – С. 13; 21. Винниченко І. Україна 1920 – 1980-х: депортації, заслання, вислання. – К., 1994. – С. 41; 22. Євтух В.Б., Чирко Б.В. Німці в Україні (1920 – 1990-і роки). – К., 1994. – С. 6; 23. Там само. – С. 77.

О.О.Стадник

ПОДІЛЬСЬКЕ СЕЛО В РОКИ НЕПУ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

В історичній науці з питань аграрно-селянського розвитку вітчизняної історії пророблена велика робота. Значна кількість праць присвячена періоду нової економічної політики, особливостям її проведення в українському селі, в тому числі і на Поділлі.

Перші публікації про становище та розвиток села в роки непу з'являються вже в 1920-х роках. Це статті в загальногромадських часописах та у виданнях, присвячених проблемам українського і, зокрема, подільського села. Серед них – журнали “Пролетарий”, “Коммунист”, “Подільський господар”, “Хозяйство Подолии”, газети “Известия ЦК КП(б)У”, “Червоне село” “Українська сільськогосподарська газета”, “Червоний край”, “Подольский пролетарий” та ін.

Надзвичайно важливим джерелом для вивчення історії подільського села в 1921-1928 рр. є статистичні збірники ЦСУ УРСР та матеріали, опубліковані Держпланом УРСР.¹

Значну цінність становлять праці керівних діячів Держплану, Центроспілки, Вукоопспілки, Наркомвнуторгу, Наркомфіну І.Батюка, Л.Зінчука, К.Воблого, В.Гериновича та ін.²

Вагомий матеріал з даної проблеми знаходимо в працях теоретиків та практиків сільськогосподарського виробництва. В них аналізується стан економічного, соціального, культурно-освітнього рівня українського села, розвиток кооперативного руху, торгівлі тощо.³

На жаль, серед авторів робіт 20-х років професійних істориків не було. Ця обставина звичайно вплинула на стиль викладу матеріалу – у роботах відсутній історіографічний аналіз літератури, недостатньо описані джерела. Проте праці містять великий фактологічний матеріал, його аналіз, певні узагальнення та висновки.

Загальний стан сільського господарства України в зазначений період подається в роботах М.Гуревича, М.Вольфа, О.Філіповського.⁴ Автори зупиняються на проблемах землеустрою та землекористування, посівної площі та її структури, забезпечення господарств реманентом та худобою, а також намагаються визначити перспективи розвитку сільського господарства України і намітити шляхи його реконструкції.

Роботи В.Качинського, В.Якиманського, І.Максимова поклали початок вивченню таких питань як ліквідація поміщицького землеволодіння, перерозподіл земельного фонду, вплив аграрних перетворень більшовиків на форми селянського землекористування.⁵ Проте дані дослідження мають недостатню джерельну базу, а цифрові дані, в більшості випадків, не подають правдивих свідчень про наслідки аграрних перетворень.

В літературі 20-х років достатньо широко висвітлюються питання оренди землі. Основні аспекти орендної політики радянської влади розкривають А.Азизян, І.Великевич, М.Гуревич, С.Сосновий.⁶ Вони досліджують динаміку оренди землі, показують зміни орендних відносин у порівнянні з дореволюційним часом. Проте автори не дають відповіді на питання щодо розмірів орендованого фонду та не висвітлюють негативних факторів у впровадженні орендних відносин на селі.

Історію землевлаштування селянських господарств періоду непу вивчали Є.Д.Маркевич, М.Белонін, М.Гаража, О.Щадилов, О.Степаненко та ін.⁷

В 20-ті роки вивчається сільське населення республіки. Демографічну ситуацію, національний склад, рівень освіти, рід занять селянства досліджували А.Хоменко, С.Мінаєв, Ю.Корчак-Чепурківський.⁸ Проте селянство розглядалось не окремо, а разом з міським населенням, тому його особливості визначити важко.

Матеріально-технічне забезпечення селянських господарств, питання найму і здавання робочої худоби і реманенту розглядалися В.Якиманським, Я.Ставровським, М.Чернетковим, С.Соснович, К.Хоменком.⁹ Автори намагались відповісти на питання, чому селяни, отримавши землю, так і не змогли забезпечити свої господарства реманентом і робочою худобою на рівні 1913 року.

Оскільки в період непу селянські господарства були втягнуті в ринкові відносини, важливим питанням стало питання взаємин селянського господарства і ринку. Над цією проблемою працювали В.Якиманський, І.Лебединський, В.Соловейчик, В.Беркаш та ін.¹⁰ Вони проаналізували фактори впливу на товарність селянських господарств, питому вагу товарної продукції, участь різних прошарків селянства в ринкових відносинах. Проте створити повну картину стану сільськогосподарського ринку авторам не вдалось, оскільки вони розглядали тільки окремі періоди непу і окремі частини території України.

З другої половини 20-х років дослідники все меншу увагу звертають на розвиток індивідуального господарства і все більшу – на колективні форми господарювання. Причому в роботах прославляється аграрна політика більшовиків, пропагується колгоспне і радгоспне будівництво, перебільшується класова боротьба на селі.¹¹

У 30-50-х роках праці дослідників аграрної проблематики ґрунтувались на догматичних ідеях “Короткого курсу історії ВКП(б)” 1938 року видання, в якому індивідуальному селянському господарству дається негативна оцінка і, навпаки, наголошується на необхідності суцільної

колективізації. Саме під таким кутом зору змальовується індивідуальне селянське господарство в загальних працях І.Д. Лаптева, Є.Кочетовської, Є.Б. Генкіної,¹² а також регіональні дослідження І.Н. Михайлівського, П.А. Хомича, М.К. Коваля.¹³ Роботи відзначаються надмірним вихваленням колгоспно-радгоспної системи, догматизмом, недостатнім використанням історичних джерел.

Критика культу особи Сталіна позитивно вплинула на якість робіт, значно розширилась джерельна база історичних праць, знизився цитатно-ілюстративний стиль викладу матеріалу. Проте тоталітарна система зберігала монополію в усіх сферах життя країни, в тому числі в історичній науці. Тому тема колективізації селянських господарств залишалась пріоритетною серед досліджень істориків-аграрників І.І.Слинька, З.П.Шульги, О.Ф. Чмиги, П.М.Денисовця.¹⁴ Проблеми індивідуального сектору селянської економіки займали в літературі 50-х - середини 80-х років дуже незначне місце. Серед таких робіт виділяється праця Б.К.Мигалія,¹⁵ де висвітлюються питання розвитку індивідуального селянського господарства у відбудовний період. Автор досліджує процес передачі селянам земельних фондів, землеустрій, державну допомогу у відродженні тваринництва, машинопостачання тощо.

Процес аграрних перетворень 20-х років висвітлювався в працях Р.Д. Ляха, М.І. Ксензенка,¹⁶ соціально-класову структуру селянства досліджували С.Г. Водотика, Ф.Г. Турченко П.М. Денисовець, демографічні аспекти розвитку українського села розглядали Р.Д. Лях та Ф.Д. Турченко.¹⁷ Суттєвий внесок у вивчення розвитку подільського села було зроблено дослідниками С. Вініковецьким, В. Голевим, М. Алесандрою.¹⁸

З другої половини 80-х років розпочався новий етап розвитку вітчизняної історіографії. Перебудовні процеси, пошуки шляхів виходу з економічної кризи спонукали звернутися до досвіду минулого, зокрема періоду непу. У цей час над проблемами українського села плідно працюють В.В. Калініченко, С.В. Кульчицький, П.М.Денисовець, М.І.Алещенко, Є.Є.Мручко та ін.¹⁹

В умовах незалежності України активізувались наукові та історико-краєзнавчі дослідження історії подільського села місцевих дослідників.

Першу спробу створення узагальнюючої праці з історії подільського селянства 20-30-х рр. зробив відомий український вчений І.Г.Шульга в праці "Гірка правда",²⁰ в якій всебічно проаналізовано політику більшовицької партії та радянської влади в подільському селі, показано її антиселянський характер.

Окремі аспекти розвитку селянства Поділля в означений період розглядали: діяльність комітетів незаможних селян (П.С.Григорчук та О.А.Мельничук); демографічний розвиток, соціальну та національну структуру населення (Ю.С.Степанчук); діяльність органів влади щодо ліквідації неписьменності, розвитку освіти та створенню системи охорони здоров'я (В.П.Воловик, С.Я.Вініковецький); проблеми духовного життя подільського селянства (С.І.Дровозюк та Р.Подкур).²¹

В українській історичній науці і на сьогодні не вшухає інтерес до проблем історії українського села 20-х рр. ХХ ст. Потрібно зазначити, що ці дослідження відзначаються, в першу чергу, фаховою відповідальністю. Нові підходи до вивчення історії, майже повна доступність джерельної бази сприяють тому, що сучасні автори намагаються виявити нові, іноді сенсаційні факти і події, глибоко проаналізувати їх через призму впливу радянської тоталітарної системи.

Так, у роботі Калініченка В.В.²² робиться висновок, що погляди вождя більшовиків на селянство поступово змінювались. Він усвідомив, що саме політика продрозкладки була основною причиною глибокої економічної і політичної кризи, яку переживала держава на початку 1921 р., а в процесі розгортання непу він зрозумів необхідність впровадження товарно-грошових відносин, переосмислив роль і значення кооперації в соціалістичному будівництві. На думку С.В.Кульчицького саме "...економічний колапс і загроза великомасштабної війни з селянством" змусили Леніна змінити своє ставлення до селянського питання і, по суті, "капітулювати перед ринком".²³ При цьому перехід до непу не змінив стратегічних установок партії більшовиків в тому числі і в аграрній політиці. Неп і соціалізм, наголошує дослідник, були для більшовиків явищами несумісними, отже неп був для влади лише інструментом соціалістичного будівництва. Введення непу можна розглядати як тимчасовий відступ більшовиків від комуністичної доктрини побудови безтоварної економіки, зазначає Каспрук І.І.²⁴ Автор далекий від ідеалізації непу, проте, спираючись на досліджений фактичний матеріал, доводить, що реформи 20-х рр. позитивно вплинули на становище українського селянства і принесли відчутні результати, неп продемонстрував беззаперечну перевагу змішаної багатокладної економіки перед єдиною державною. Науковець прийшов до висновку, що політика непу мала шанси на продовження лише за умови припинення втручання влади в економічні процеси і відмови від соціалістичної перспективи. Проте поскільки більшовики не відмовились від своєї стратегічної мети,

ця політика не тільки не забезпечила відродження економіки, а на багато десятиліть перекрила шлях до її відновлення.

Такої досить різкої оцінки непу в українській історіографії ми не зустрічаємо. Більшість дослідників вважає, що непу добре вплинув на українську економіку, а в розвитку аграрного сектору однозначно відбулись позитивні зрушення.²⁵ Створювалась справді парадоксальна ситуація: “пролетарська держава повинна була зміцнювати і розбудовувати ринкову економіку лише для того, щоб незабаром знищити її”, зазначають автори монографії “Сталінізм на Україні: 20-30-ті рр.”²⁶ При формуванні аграрної політики Ленін наполягав, щоб партійці визнали той факт, що селяни-власники колективізації не бажають, і переконував своїх соратників у необхідності продовження непу. Автори наголошують на тому, що, якби вождя оточували однодумці, вони завершили б розпочаті реформи. Однак Сталін відкинув “той ленінізм, що заважав йому і взяв на озброєння ленінізм, який відповідав особистим уявленням диктатора і допоміг йому створювати свою систему”.²⁷

Розглядаючи проблему розгортання селянського опору режиму, ряд дослідників вважає, що однією з причин була хлібозаготівельна кампанія,²⁸ а в формах опору селян в період непу мали місце політичні аспекти.²⁹

Отже, аналіз сучасної історичної літератури показує, що за останні десятиріччя вченими зроблена величезна робота з вивчення різних аспектів історії українського селянства в 20-ті роки ХХ ст., опрацьовано значну кількість матеріалів, введено в науковий обіг нові архівні документи, проаналізовано і розглянуто з сучасних позицій наукові праці попередніх дослідників, закладено ґрунтовну основу, що дає змогу фахівцям предметно вивчати цю проблему як принципово самостійну.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Статистика Украины №45.-Харьков, 1924.-Т.2; Народное хозяйство Украины в 1924-25 рр.- Харьков, 1925; Украина. Статистический ежегодник на 1928 г.- Харьков, 1928; Контрольные цифры народного хозяйства УССР на 1923-29 год.-Харьков, 1928; 2. Батюк І. Сільськогосподарська кооперація на Україні.-Харків, 1925; Хинчук П. Итоги деятельности Советской власти в цифрах. 1917-1927.-М., 1927; Воблий К.Г. Економічна географія України.-К., 1922; Геринович В.О. Кам'янецьчина.-Кам'янець-Подільський, 1927; 3. Височанський П. Начерк розвитку української споживчої кооперації.-Т.1-2.-К., 1925; Демко Є. Кооперація на Україні.-Харків, 1927; Його ж. Потребительская кооперация на Украине за 5 лет. 1918-1922.-Харьков, 1923; Кичаев А.М. Современное состояние еврейских местечек и перспективы их экономического оздоровления.-К.-П., 1929; 4. Гуревич М.Б. Питання сучасного селянського господарства України.-Харків, 1927; Вольф М.М. Сільське господарство України.-Харків, 1927; Філіповський О.К. Розвідка з організації сільського господарства на Україні.-Харків, 1926; 5. Качинський В. Почерки аграрної революції на Україні.-Харьков, 1922.-Вип.1-2; Якиманский В.А. К итогам аграрной революции на Украине: По данным анкетного обследования 1922 г. - Харьков, 1924; Максимов И. Итоги землеустройства на Украине на 1 января 1922 года // Сільське господарство. - Харьков, 1922.-№ 3-4.-С.44-56; 6. Азизян А., Великевич И. Арендные отношения в советской деревне.- М.-Л., 1928; Гуревич И.Б. Питання сучасного селянського господарства України.- Харьков, 1927; Сосновий С.М. Оренда землі на Україні.-Харків, 1926; 7. Маркевич Є.Д. Земельне законодавство та землеустрій.-К., 1925; М.Белонін, М.Гаража. Характеристика землевпорядження на Україні.-Харків, 1928; Щадилів О. Землевпорядження та організація трудового господарства на Україні.-Харків, 1926; Степаненко О. Економіка землевпорядження. - Харьков, 1927; 8. Хоменко А. Населення України.1887-1927.-Харків, 1927; Мінаєв С.В. Наслідки вселюдного перепису 1926 року на Україні.-Харків, 1928; Корчак-Чепурківський Ю.О. Відтворення населення Української РСР до початку першої п'ятирічки // Демографічне дослідження.-К., 1975.-Вип.3.-С.78-114; 9. Якиманский В. Земледельческий инвентарь в крестьянских угодьях Украины // Стат.бюллетень ЦСУ УССР.-Харьков, 1924.-№8.-С.2-4; Ставровський Я. До питання про недостатнє використання робочої худоби в дрібних селянських господарствах // Вісник статистики України.-Харків, 1928.-№1.-С.54-60; Черненко М., Сосновий С. Нариси з техніки селянського рільництва.- Харьков, 1926; Хоменко К. Наем и сдача живого и мертвого инвентаря на Украине // На аграрном фронте.-М., 1927. - №8-9. - С.179-183; 10.Якименский В.А. Рыночный оборот в крестьянских хозяйствах Украины по бюджетному обследованию.1923 г.- Харьков, 1924; Лебединський І. Селянський індекс на Україні.-Харків, 1928; Соловейчик В. Направление и рыночность животноводства по организационно-хозяйственным районам Украины. - Харьков, 1923; Беркаш В. Основные вопросы скотоводства и мясного рынка//Хозяйство Украины.- Харьков, 1925. -№1-2.- С.95-115; 11. Ковган С.П. Партія та індивідуальне селянське господарство.- Харьков, 1929; М'якота Х.Г. Спілка незаможника з середняком міцніє.-Харків.-1928; 12. Лаптев М.Д. Советское крестьянство.- М., 1939; Кочетовская Е.Н. Национализация земли в СССР.- М., 1952; Генкина Е.Б. Переход Советского государства к новой экономической политике.- М., 1954; 13. Михайловский М.Н. Борьба КПСС за подготовку условий сплошной коллективизации сельского хозяйства в СССР /на материалах УССР.1928-1929 гг.: Автореф. дис... канд.ист.наук.- Львов, 1955; Хомич П.А. Коммунистическая партия Украины в борьбе за коллективизацию сельского хозяйства.1927-1934 гг. (на материалах Винницкого, Каменец-Подольского и Тульчинского округов): Автореф. дис. Канд.ист.наук.- К.,

1955; Коваль М.К. Успехи развития сельского хозяйства Украины к концу восстановительного периода (1923-1925 гг.). Автореф. дис... канд.ист.наук.-К., 1951; 14. Слинько І.І. Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України (1927-1932 рр.).-К.,1961; Шульга З.П. Підготовка суцільної колективізації на Україні.-К., 1960; Чмига В.Ф. Колхозное движение на Украине (1917-1929 гг.).Очерки истории.- М., 1974; Денисовець П.М. Колгоспне будівництво на Україні в 1921-1925 рр.- Харків, 1969; 15. Мигаль Б.К. Здійснення аграрної політики на Україні у відбудовний період (1921-1925).- Харків, 1974; 16. Лях Р.Д. Розв'язання аграрного питання на Україні (1917-1923 рр.).-К.Донецьк,1975; Ксензенко Н.И. Революционные аграрные преобразования на Украине (декабрь 1919 – март 1921 гг.).- Харьков, 1980; 17. Водотыка С.Г. Классовая структура крестьянства Украинской ССР в 20-е годы: социально-экономическая характеристика: Автореф.дис...канд.ист.наук.- К., 1984; Турченко П.Г., Лях Р.Д. Изменение социально-классовой структуры сельского населения Украины // Годы борьбы и побед.- К., 1983.- С.139-145; Денисовець П.М. Диференціація селянства України в умовах непу та її вплив на виробниче кооперування (1921-1929 рр.) //УІЖ.- К., 1968.- №4.- С.57-67; 18. Вініковецький С.Я. Поділля в період відбудови народного господарства (1921-1925 рр.).-К., 1972; Його ж. Борьба трудящихся Подольской губернии за восстановление народного хозяйства (1921-1925 гг.).- М., 1972; Голев В.М. Боротьба за здійснення ленінського плану соціалістичної перебудови сільського господарства Поділля (1928-1933 рр.).-Кам'янець-Подільський, 1957; Александра М.Ф. Відбудова сільського господарства Поділля (1921-1925 рр.)//Тези доповідей Подільської історико-краєзнавчої конференції.-Хмельницький, 1965; 19. Калініченко В.В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921-1929).-Харків, 1991; Кульчицький С.В. УРСР в добу нової економічної політики (1921-1928 рр.).- К., 1997; Денисовець П.М. Соціально-економічне становище селянських господарств Поділля в перші роки непу// Тези доповідей У Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції.- Вінниця, 1987; Алещенко М.І. Відступ від ленінського кооперативного плану на Поділлі (1922-1933 рр.)// Тези доповідей УІ Подільської історико-краєзнавчої конференції.-Кам'янець-Подільський, 1990; Мручко Є.Є. З історії Хмельницької області в роки непу// Тези доповідей УІ Подільської історико-краєзнавчої конференції.- Кам'янець-Подільський, 1990; 20. І.Г.Шульга. Гірка правда: Нариси з історії подільського селянства. 1920-1932 років.- Вінниця, 1987; 21. Григорчук П.С., Мельничук О.А. Комітети незаможних селян на Поділлі (1920-1933 рр.).-Вінниця, 2001; Степанчук Ю.С. Демографічна характеристика та соціальна структура населення Поділля після громадянської війни (за матеріалами перепису населення 1920 р.)// Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету.Серія:Історія.- Вінниця, 2001.-Вип.ІІІ; Вініковецький С.Я., Воловик В.П. З історії культурного життя Поділля 1921-1925 рр.// Наукові записки ВДПУ. – 2001.-Вип.ІІІ; Дровозюк С.І. Духовне життя подільського селянства у 20-ті роки ХХ ст. //Подільська старовина. – Вінниця, 1993; Подкур Р. За повідомленням радянських спецслужб.- К., 2000; 22. Калініченко В.В. Селянське господарство України в період непу: Автореферат дис.доктора іст.наук.- Харків, 1994; 23. Кульчицький С.В. Сутність і особливості нової економічної політики в українському селі (1921-1928 рр.).- Харків, 2000.-С.86-87; 24. Каспрук І.І. Неп на Україні у 1921-1923 рр. (історико-політичний аналіз): Дис.канд..іст.наук.- Львів, 1993.-С.39; 25. Сургай Г.І. Сільське господарство України: уроки минулого і сучасний аграрний курс.- К., 1991; Кульчицький С.В. Нова економічна політика: уроки і сьогодення.- К., 1990; Калініченко В.В. Селянське господарство України в період непу.-К., 1997; 26. Даниленко В.М., Касьянов Г.В., Кульчицький С.В. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки.-К., 1991.- С.32; 27. Там само.-С.4; 28. Ганжа О.І. Українське село в період становлення тоталітарного режиму (1917-1927 рр.).- К., 2000.- С.82; 29. Сотникова Л.С. Аграрні відносини в українському селі у 20-30-ті роки ХХ ст. : Автореф.дис.канд.іст.наук.- К., 2000; Саричев В.І. Селянство і радянська влада в 1925-1929 роках. Автореф.дис.канд.іст.наук.- Дніпропетровськ, 2000.

С.С. Плахотнюк

ДОКУМЕНТИ ЦДАВО УКРАЇНИ ПРО КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ В 20-30 РР. ХХ СТ.

На сучасному етапі особливо актуальними є питання національно-культурного та духовного життя українського селянства, яке було носієм традиційної народної культури, джерелом національного відродження. Йдеться, насамперед про 20-30-ті рр. ХХ ст., оскільки за силою та глибиною духовних потрясінь, що їх пережило у той час українське село, даний період різко виділяється на історичному фоні.

Дослідження культурно-освітнього рівня українського селянства у 20-30-ті рр. ХХ ст. є надзвичайно важливим для розв'язання проблеми причинності в історії тоталітарної епохи. Продовжується критичне переосмислення шляху, пройденого українським народом в умовах тоталітарного режиму, накреслене широке коло питань, що потребують першочергового опрацювання. Неможливість опрацювання відповідних архівних матеріалів, до яких історики не мали доступу за радянських часів, необхідність ідеологічного обґрунтування більшовицької політики призвели до звуженості тематики досліджень, заангажованості.